

הרב אברהם מייזעלס

מח"ס מטבע שטבעו חכמים ג"ח

מאנטריאל קאנאדא

1234567 ת"ח

הפתגם ומקורו

[מקור הפתגם]

רשימת המאמרים ופתגמים השגורים וגורעים בלשון בני אדם ולא נמצאים בש"ס ובמדרשים כהאי לישנא ששנו חכמים ומקור מקומם טהור בלישנא אחרינא כעין זה וכיוצא בו

א. איזהו אשה כשירה, כל שעושה רצון בעלה.

רמ"א אבן העזר סוס"י ס"ט כ' וז"ל אמרו רז"ל אין לך כשירה בנשים אלא אשה שעושה רצון בעלה. ומקורו בתנא דבי אליהו פ"ט, ובתשו' כרם שלמה אה"ע סוס"י מ"א מסיים בזה, אך אשת חיל כזאת מי ימצא. – ולהעיר בלשון הרמ"א, אמרו רז"ל, על מאמר שבתדב"א.

ב. איזהו חכם המכיר את מקומו.

מובא בראשית חכמה, שער ענוה פ"ז, וכעין זה במשנה, סנהדרין פ"ד מ"ד, ושלוש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניו, כל אחד ואחד מכיר את מקומו, וברע"ב פי' לפי שכסדר חכמתם היו מושיבים אותם, לפיכך הי' כל אחד צריך להכיר את מקומו, ובפרק"א, א' ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, המכיר את מקומו. וכע"ז בפסחים קיט ע"א, המכיר מקום חבירו בישיבה. ובתמיד ל"ב ע"א. איזהו חכם הרואה את הנולד.

ג. אין אדם מת וחצי תאותו בידו.

לשון המדרש, קהלת פרשה א' אות י"ג, א"ר יודן בשם ר' איבו, אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו, אלא אן אית לי' מאה בעי למעבד יתהון תרתי מאוון, ואן אית לי' תרתי מאוון בעי למעבד יתהון ארבעה מאה ובמנורת המאור בהקדמה הגירסה, אין אדם נפטר מן העולם וכו'. – ומכאן יוצא מקור השגור בפי הבריות! מי שיש לו מנה רוצה מאתים.

ד. אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה.

מובא בבעל הטורים פ' במדבר א' נ', וכעין זה בפיה"מ להרמב"ם מס' אבות פ"א מ"י, וז"ל כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה, וכעין זה בלשון הש"ס סנהדרין (ק"ג ע"ב) כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה. ובדקדוקי סופרים שם הגירסא, כיון שנעשה אדם ראש ושר מלמטה נעשה רשע מלמעלה, ועי' בתשו' יעב"ץ ח"ב סי' ס"ח, ובדומה איתא בילקוט בהעלותך רמז תשל"ו אין אדם יושב בישיבה של מטה, אא"כ יושב בישיבה של מעלה.

ה. אין אומן בלא כלים.

מובא בפמ"ג לאו"ח באגרת הראשונה, וכעין זה באבות דרבי נתן, פכ"ב א', חכם וירא חטא

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

מהו, הרי זה אומן וכלי אומנתו בידו, חכם ואין ירא חטא מהו, הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו. ובשו"ת מהר"ם ב"ב סוס"י קי"ט כ' אומן שאין לו כלי אומנתו בידו דומה להדיוט.

אוצר החכמה

[אה"ח 1234567]

ו. אין אורח מכניס אורח.

לשון הגמרא בבא בתרא צ"ח ע"ב, בשם בן סירא, הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין, וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וקל מחתן אורח מכניס אורח, וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע, שנא' משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה.

ולמעיר בזה דבר נכון מה שאמר בזה הקדושת ציון מבאבוב זצ"ל רמז נפלא, במ"ש רש"י על יעקב אבינו בלשון והלא קל שבקלים אינו אומר כן, כיון שיעקב אבינו הי' דר בבית חמיו לבן הארמי, על כן נקרא קל שבקלים כמ"ש בגמ' וקל מזה חתן הדר בבית חמיו, ודפח"ח.

וכעין זה בדר"א זוט"א פ"ה, אורח מכניס אורח הרי זה מגונה, ולציין מ"ש במג"א סי' קס"ח סק"ד דאין בעה"ב מקפיד אם אורח אחד נותן לחבירו, אף גם כ' ברשב"א ברכות מ"ו ע"ב, דאם הסעודה נעשה לכבוד האורח, נקרא האורח בעל הסעודה, ובעל הבית כאורח.

ז. אין הקב"ה מונה הדפין אלא השעות.

מובא בפלא יועץ אות ל', ובכף החיים סי' כ' א"ו, ובמכתב בבית אהרן, קראלין.

ח. אין חכם כבעל נסיון.

מובא בעקידה שער י"ד, ובמאור עינים סו"פ נשא, ועיין בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ע"ה שכ' הנסיון הוא עד נאמן יותר מכל הסברות הבניות על ראיות.

ט. אין ישראל נגאלין אלא בזכות האמונה.

כעין זה כ' בפס"ז נצבים ל' י', אין ישראל נגאלין אלא מתוך שכפרו בעבודה זרה.

י. אין לך דבר שעומד בפני הרצון.

כעין זה בזה"ק תרומה, קס"ב, כל מלין דעלמא לא תליין אלא ברעותא, וכלשונו בר"ח שעה"ק פי"ז.

יא. אין למידין הלכה מפי מדרש.

כעין זה בגמ' ב"ב ק"ל ע"ב, וכן הוא בירושלמי פאה פ"ב סוה"ד, ת"ר אין למידין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה, עד שיאמרו לו הלכה למעשה. ועיין מג"א או"ח סי' קכ"ח ס"ק כ"ט.

יב. אין מגלין אלא לצנועים.

ובלשון הגמרא, קידושין ע"א ע"א, אין מוסרין אלא למי שהוא צנוע, ובמנחות צ"ט ע"ב מוסיף ודבר זה אסור לאמרן בפני עם הארץ, וכלשונו ברשב"ם שמות ג' י"ד, עה"פ זה שמי לעלם.

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

יג. אין מלך בלא עם.

מובא ברבינו בחיי פ' וישב, ובס' בד הקמח לר"ה, וכעין זה בפרד"א פ"ג. ובלשון הפסוק (משלי י"ד כ"ח) ברוב עם הדרת מלך.

יד. אין מקשין באגדה.

מובא במורה נבוכים בהקדמה בסופו. ובתשובת הגאונים, זכרון לראשונים סי' שנ"ג מובא בלשון ת"ר וגו'.

טו. אין משיבין על הדרש.

מובא בפענח רזא ז' א', ובתולדות יצחק ה'.

[אורח חיים 1234567]

[אוצר החכמה]

טז. אין נביא בעירו.

מובא בתשובת חת"ס חו"מ סי' כ"ב בלשון אמרו חז"ל, וכן הוא במהר"י יעב"ץ, אבות פ"ג מ' ט"ו ובס' אהבת עולם למהר"ש אלגזי עמוד כ"ה, וכעין זה נמצא מאמר בס' מלאכת מחשבת, לך. – לא יתגדל שם האדם השלם, אלא חוץ לעיר מולדתו – וצינו כע"ז בגמ' שבת קמ"ה ע"ב, במתא שמאי, בלא מתא תותבאי, וכן ציינו לירושלמי תענית ד' ב', ולמה לא מינתי בגין דצווחין עלויי בצפרון "ציפוראי", וכן הביאו לראי' מספר שמואל א' י"ט כ"ד, שתמהו שם על שאול בהתחילו לנבא, ואמרו עליו "הגם שאול בנביאים" ומזה נראה שאין נביא לעירו.

יז. אין עניות בציבור.

מובא ברבינו חננאל הוריות י' ע"ב, בלשון אין ציבור עני, וכעין זה בירושלמי גיטין ג' ז'. לית ציבור כולי' מיעני. וכעין זה בגמ' שבת ק"ב ע"א, אין עניות במקום עשירות.

יח. אין שוטה מרגיש.

בלשון הגמ' שבת י"ג ע"ב, אין שוטה נפגע, וברש"י נדה ג' ע"א כ' שאינה מבינה להרגיש.

יט. אין שמחה בהתרת הספיקות.

מובא במצודות משלי ט"ו ל', ובפמ"ג, משבצות סי' תרפ"ב, – ובפמ"ג אשל אברהם סי' תר"ע כתב, מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספיקות, לא טעם טעם שמחה מעולם.

כ. אינש באינש פגע, טורא בטורא לא פגע.

מאמר העולם ולא נמצא בשום מקום, ויש שאמרו בנוסח, טורא בטורא לא פגע, ובס' מראה המוסר דף כ"ב נאמר "החכם יחשוב בנפשו, ההרים לא ימושו, והאנשים יפגשו" ועיין בדברי תורה להגה"ק ממונקאטש זצ"ל מהדורא ד' אות נ"ח מ"ש בזה דבר נחמד ונעים, ועיין בשארית ישראל וילעדניק (מהדורת מכון אור ישראל עמ' פג), פירוש ע"ז מהבעש"ט הק' זי"ע <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

– וכנראה שהמאמר נסמך על לשון הגמ' חולין ז. גבה טורא ביינהו. ומפי השר ר"ש ווערטהיימער ז"ל גאמר, דער אינו פוגע בכבוד הר אחר, אבל בטבע של האדם לפגוע אחד בכבוד חברו. ¹²³⁴⁵⁶⁷אח"ח

כא. אם לא יועיל לא יזיק.

מובא בשבט מוסר ריש פרק ט', ובמחיר יין להרמ"א בהקדמה, ובפי' קרקשקש בסוף הקדמה למו"נ.

כב. אם קבלה הוא נקבל.

לשון אבן עזרא סו"פ לך. ובגמרא יבמות ע"ו ע"ב איתא אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה.

^{אוצר החכמה}

כג. במקום שאין מכירין, מותר לומר צורבא מרבנן אנא.

בלשון הגמרא, נדרים ס"ב ע"א, באתרא דלא ידעי לי', שרי לי' לצורבא מרבנן למימר, צורבא מרבנן אנא, וכן איתא שם, שרי לי' לאינש לאודעי נפשי' באתרא דלא ידעי לי', ורש"י שם נקיט הלשון "במקום שאין מכירין אותו".

כד. בן עשרים בה ימות.

לשון המאירי באבות ה' י"ד, וכן בבית הבחירה יבמות פ' ע"א, ובתיקון מדות הנפש בפתיחה, והמאירי כתב בזה חידוש נפלא, שאם אדם נולד בחודש השמיני, עדיין יכול להמשיך בחייו עד בן עשרים ובה ימות, עיי"ש בפנים.

כה. ברא כרעיה דאבוה.

לשון הגמ' עירובין ע' ע"ב, יורש כרעי' דאבוה הוא, ובתוס' יבמות ג' ע"א ד"ה מקמי, כ' שהבן כרעי' דאבוה הוא, וברשב"ם ב"ב מ"ב ע"א כ' שהכל יודעים שדרך הבן לירש את האב, ועיין בשו"ת רמ"א סי' כ"ו.

כו. במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

כן הוא הלשון במגיד משרים סו"פ ויקהל. ובגמרא ברכות ל"ד ע"ב וסנהדרין צ"ט ע"א הלשון מקום שבעלי תשובה עומדים שם, צדיקים אינם עומדים שם, וכן איתא בזה"ק ויקרא ט"ז ב'. ואולם בזה"ק שמות ק"ו א' איתא אפי' צדיקים גמורים לא יכולין למיקם תמן.

כז. גדולה לגימא שמקרבת דעתו של אדם.

ובגמרא סנהדרין ק"ג ע"ב, הלשון, גדולה לגימא – שמרחקת את הקרובין ומקרבת הרחוקין ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל, ושגגתו עולה זדון.

וע"ד אגב נעתיק מ"ש בס' שפתי צדיקים על זה המאמר, דהנה לפעמים אנו רואים שאדם <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

עושה איזה מעשה הנראה לשני פנים שאין יכולים לעמוד על סוף דעתו אם לכו לטוב או להיפוך, אזי ע"י הלגימא, הוא האכילה ושתי' שנותן לו יכול לדעת מה דעתו נוטה, ומה בלבו, מה טיבו של פלוני, הלנו הוא אם לצרינו, והוא מכון למאמר החכם "שעת אכילה, שעת מלחמה" דהיינו שאז נתבלבל דעתו ונתגלה מה שבלבו.

כח. גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרייה.

חסר בש"ס, ונמצא רק בעין יעקב סוף מס' ברכות.
[אוצר החכמה]

כט. גיד הנשה יחזור להתירו לעתיד לבוא.

כן כתוב בשו"ת בנין שלמה, מע' גיד הנשה, ומובא בשדי חמד מע' ג' כלל ע"ו, עיישה"ט.

ל. גירסא דינקותא לא משתכחא.

בלשון הגמ' שבת כ"א ע"ב, נפק"מ לגירסא דינקותא. פרש"י, מתקיים יותר משל זקנה.

לא. גזירה הוא מן השמים.

[גמ' ע"ב ע"א]

בלשון הגמ' שבת ל' ע"א, וכן בפתיחה למדרש איכה, אות כ"ד, גזירה הוא מלפני, ובמדרש משלי פכ"ה איתא, גזירה שיוצאה מפי המלך אינו יוצאה לכתחילה אלא מלפני הקדוש ברוך הוא.

לב. דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר.

מקורו בתוס' כריתות י"ד ע"א ד"ה אלא, בשם ירושלמי פ"ג דר"ה, על קרא, היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, – ובלשון, דב"ת עניים הן במקומם ועשירים במקום אחר.

וכדאי להוסיף על זה מה שאמר הרה"צ רבי איציקל מפעשעווארסק זי"ע שאחד מן הסגולות לעשירות הוא, כאשר עוסק בלימודו במסכת במקום אחד, ובתוס' ציין גמרא אחרת בזה הענין במקום אחר, שילך לחפש במקום השני מה שכתוב שם וילמדו אותו ביחד, ועי"ז יזכה לעשירות כאמור, עניים במקומם ועשירים במקום אחר, ודפח"ח.

לא. דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב.

מובא בשלה"ק שער האותיות בשם ר"ת ובאלשיך פ' ואתחנן עה"פ על לבבך, נועם אלימלך פ' תולדות, שירת ישראל לר' משה אבן עזרא, דקנ"ו. וכעין זה בגמרא ברכות ו' ע"ב, כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. ובעץ יוסף שם סי' כה כ' וי"ל כי דברים היוצאים מן הלב וכו' ולזה דברי ירא שמים נכנסים ללב השומעים. ובמבחר הפנינים שער החכמה, כ' כשיצא הדבר מן הלשון מבלי הלב, לא יעבור האוזן. וכעין, דבר שפתים אך למחסור.

לב. דברים של מה בכך.

ובלשון הגמרא שבת ק"נ ע"ב, חשבונות של מה בכך.

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

לג. די לחכימא ברמיזא.

בלשון המדרש משלי כ"ב, לחכימא ברמיזא, לשטיא בכורמיזא [אגרוף] – עד בלי "די", והבן. ובווה"ק בראשית דף כ"ו איתא ודא איהו רמז, ולחכימא ברמיזא.

לד. דכירנא כד הונא טליא.

השון "דכירנא" איתא בפסחים קט"ז ובחולין קל"ז. ויש בגמ' כ"ב צ"א הלשון, נהירנא כדהו מטילין טליא, ובגמרא מגילה ה' ע"ב איתא, כי הוינא טליא.
^{1234567 n"m}

לה. דעת בעל הבית הוא היפך דעת תורה.

לשון הסמ"ע חו"מ סי' ג' סק"ג כך הוא, בתשובת מהרי"ו סי' קמ"ז כתב למהר"ש ז"ל – ואם תשמע לעצתי לא תשב אצל הקהל בשום דין, דידעת שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפיכם, ואמרו בפרק זה בורר, כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים, לא היו יושבים בדין אא"כ היו יודעין מי יושב עמהם. וכע"ז במהרש"א ב"ב ע"ט ע"א אדם תועה מדרך השכל כי שכלו של אדם תועה ויסכל בכמה דברים. אבל התורה הוא דרך השכל של יכשל בו.
^{אוצר החכמה}

לו. דרך ארץ קדמה לתורה.

במדרש ויק"ר פ"ט אות ג' איתא כ"ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה, הה"ד לשמור את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ. ואח"כ עץ החיים זו תורה. וכ"כ בתדב"א בתחילתו. ובתוס' ישנים יומא פ"ה ב', כ' רגיל רבינו יעקב לומר דתלמוד תורה טפל לגבי דרך ארץ, מדקתני (אבות פ"ב) יפה ת"ת עם דרך ארץ, אלמא דדרך ארץ עיקר. וכן מובא בהגהות מיימונית פ"ג מה' תלמוד תורה.

לז. האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה.

כן מובא בדרכי משה טואו"ח סי' תקפ"ג בשם ירושלמי – ולא נודע מקומו, ובשלה"ק מס' סוכה, עמוד השלום וכן בס' עמק הברכה סי' ע' לאביו הר"ר אברהם, כתוב וז"ל, אמרינן בירושלמי, האי בר נש דדמיך בריש שתא ודיינן יתיה וכו', ולא דוקא שישן אלא כל שהוא יושב בטל אע"פ שהוא ער, ישן קרי לי', הואיל ואינו עושה מעשה טוב ביום דין, עכדה"ק – ומזה יוצא המאמר השגור בפי הבריות! "יושב בטל כישן דמי" והוא מובא במג"א ריש ה' ראש השנה, סי' תקפ"ג.

לח. האי עלמא כבי הילולא דמיא.

בלשון הגמ' עירובין נ"ד ע"ב חטוף ואכול, חטוף ושתי, דעלמא דאזלינן מיני' כהלולא דמיא, ובעין יעקב הלשון "כבי הילולא", וברש"י שם, היום ישנו ולמחר אינו, דומה לחופה שחולפת והולכת מהר.

לט. האמת עד לעצמו.

מובא באדני כסף א' דס"ו, וכעין זה בגמ' סוטה ט' ע"א, בלשון, ניכרים דברי אמת. ובדומה! <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

מ. האמת יורה דרכו.

מובא בשמונה פרקים להרמב"ם ד', בלשון "האמת יעשה דרכו", וכלשונו באבע"ז משלי ט' א', ובדומה:

מא. האמת לא ביישנית ולא פחדנית.

מובא בשו"ת חוט המשולש סי' ה', ובתשובת הרשב"ץ סי' תק"ט.
וע"ד אגב, בשו"ת השיב משה אה"ע סי' ע"ג, כ' שקר אין לו רגלים ואין לו שום קיום, וברית כרותה שתיכף כרגע כשיוצא האמת ונתגלה, שוב אין לו קיום להשקר ונתבטל, דקושטא קאי ושיקרא לא קאי, ודפח"ח.

מב. ההכרח לא יגונה ולא ישובח.

מובא במהרש"א ג' פעמים בש"ס, ב"ב פ' ע"א, ובחולין ז', ובנדה ט"ז, וגם בפנים מאירות נ' כ"ב. ובסודור האמור במשלי (ו' ל') לא יבוז לגנב כי יגנב, למלאות נפשו כי ירעב.

מג. החושד בכשרים פסול לעדות.

מובא בשו"ת מהר"ם ס"ב ב"ב, סי' תתק"כ. ובאותו ענין יש מאמר הרגיל בפי הבריות! אשרי מי שחושדין אותו ואין בו, ובגמ' שבת ק"ח ע"ב, הלשון "יהי חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו".

מד. המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב.

מובא בפנ"י ב"מ נ"ט, מהרי"ט כתובות ק"ג ע"ב, תו"ט סנהדרין פ"י מ"ב, הגהות יד שאל יו"ד סי' שמ"ה, שו"ת מהר"י אסאד, יו"ד סי' שנ"ה, שבט מוסר פכ"ב, וציין לרש"י בפסוק ואך את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו. ובעל לחם שמים סנהדרין פ"ז ציין למס' שמחות ריש פרק ב', המאבד את עצמו בדעת. אין מתעסקין עמו בכל דבר. – ומקור להמאמר מצאו במדרש שוחר טוב על תהלים, מזמור ק"כ, דאיתא שם, וכן אתה מוצא בדואג שהרג את עצמו ואין לו חלק לעוה"ב, וכן נמצא מאמר בתדב"א פ"ו וז"ל כל הקץ בחיים טובים אין לו חלק לעולם הבא, וחידוש בזה נמצא בבשמים ראש סי' שמ"ה. ועיין בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב, בענין אחיתופל, עיי"ש בקרבן העדה.

מה. המתחיל במצוה אומרים לו גמור.

בירושלמי פסחים פ"י ה"ה, הלשון, מכיון שהתחיל במצוה אומר לו מרק (גמור, כמו בא אחר ומירק שחיטה על ידו, קה"ע), וברש"י עקב ח' א', אם התחלת במצוה גמור אותה, שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה, ולציין מ"ש בפס"ז שמות ט"ז המתחיל דבר הוא העיקר, ובמד"ש ד' ב' וכן בעקידה, בראשית כ' "ההתחלה הוא יותר מחצי הכל".

מו. הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל.

מקורו בזה"ק נשא, קל"ד ע"א, קם רבי אלעזר פתח ואומר, הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה בהיכל. ומובא במהר"ם שיף סוף מס' חולין כהדרושים נחמדים, ובמהרש"א ברכות ה' <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

ע"ב, ד"ה אי משום תורה. ועיין במדרש תלפיות, ענף בן זכר, ובשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד, או"ח סי' כ"ג. ובתרגום קהלת פ"ט פ"ב איתא כולא במזלא תליא.

מז. המפורסמות אינן צריכות ראיה.

מובא בשבט מוסר פל"ז, ובסו"ס הערוך יש חרוז מר"א בחור, ושם כ' למפורסמות, אין צריך אות. ובמלות הגיון להרמב"ם ריש שער ח' נאמר, המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראי' על אמיתתם, ארבעה מינים, המחושבים, והמושכלות הראשונות, והמפורסמות, והמקובלות.

¹²³⁴⁵⁶⁷ יאוצר החכמות

מח. העולם דומה לסולם זה עולה וזה יורד.

במדרש תנחומא מטות ח' איתא הקב"ה יושב ועושה סולמות, מעלה לזה ומוריד לזה, לכך נאמר, כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים – נוטל נכסים מזה ונותן לזה. וכ"ה בבמ"ר כ"ב ז', ושם איתא עוד, ה' מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם, באף שהוא מביא לזה מרומם את זה, ובפי' מהרז"ו, כשמשפיל אדם זה מגביה אדם אחר לעומתו, וכשאנו רואים שהגביה לאחד, בהכרח שהשפיל לאחר, ע"ד שכתוב, אמלאה החרבה, ולהעיר שזה עושה הקב"ה בכבוד אבל לא בממון, והבן.

מט. הרגל של כל דבר נעשה שלטון.

מבוא בחינוך מצוה תצ"א, חיבור התשובה למאירי, מ"א פ"ג, וכן בצעטיל קטן להנוע"מ, אות ט"ז. ובדומה!

נ. ההרגל נעשה טבע שני.

שבילי אמונה, נתיב ד', שביל ב' ובמלאכת מחשבת פ' תזריע, וכן "ההרגל יעזור עיני חכמים", מובא בצוהר התיבה, בהקדמה, ובדומה! ההרגל יעשה אומן, וכן "ההרגל שלטון על כל דבר" מבוא בתשבי ערך רגל.

נא. הרודף אחר הכבוד בורח ממנו, והבורח מן הכבוד הכבוד רודפת אחריו.

מובא במסילת ישרים סו"פ כ"ב, כצורתו, וכעין זה בגמ' עירובין י"ג ע"ב, כל המחזור על הגדולה, גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה, גדולה מחזרת אחריו. ובר"ח שם הגירסא, כל המחזור אחר שררה השררה בורחת ממנו וכו'. ועיין במהרש"א ב"ק פ' ע"ב. ובמדרש תנחומא, ויקרא ג', כל מי שרודף אחר שררה בורחת ממנו, ובילקוט שמעוני, שמואל קי"א, כל מי שבורח מן השררה, השררה רודפת אחריו. ובירושלמי ע"ז פ"ג סוף ה"א, יבוא מי שרץ אחר הכבוד, אחר זה שבורח מן הכבוד, ובזה"ק ריש פ' קרח, כל דרדיף בתר דלאו ידיה, איהו עריק מקמי'.

נב. הרוצה לשקר ירחיק עדותו.

מבוא ברא"ש מס' שבועות פ"ו סי' י"ג, ובלשון ירחיק עדיו, ובויכוח הרמב"ן דף ל"ג כ' <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

הרוצה לכזב ירחיק עריו. ובמת"כ לב"ר י"א ה', הביא הלשון, מרחיק עדותו.

נג. וברכתך בכל אשר תעשה.

ובלשון הפסוק ראה ט"ז י"ח, וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה. ובספרי שם, יכול אפי' עומד בטל וגו'.

נד. ויחכם מכל אדם, ואפילו מן השוטים.

מאמר העולם בשם המדרש, מובא בכנה"ג ח"א ע' קמ"ה, ועיין במדרש שוחר טוב, תהלים ל"ד ע"מ ששאל דוד המלך להקב"ה, אבל השטות שבראת מה הנאה יש לפניך. ולציין לשון הזוה"ק תזריע מ"ז ע"ב, אלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא – חיובא הוא על בר נש דאולף חכמתא למילף זעיר מן שטותא ולמנדע לה, בגין דאתי תועלתא לחכמתא בגיני'.

נה. זכר לחורבן.

לא נזכר בש"ס, וכע"ז בבא בתרא ס' ע"ב, וברש"י שם, אין מסיירין בית, משום אבל ביהמ"ק.

נו. חזור חזור ואל תצטרך לבלזור.

מקורו בספר הפליאה לבעל הקנה, בראשית, בלשון חזור חזור, יפה מבלזור. ומובא בס' מעשה טובי'. ועיין בפר"ח יו"ד סי' נ"א סק"ה, הרבה פעמים מלעיטין התרגולות זה הבלזור מפני שמועיל הדבר לזכירה.

נז. טעות לעולם חוזר.

בשו"ע חו"מ סי' רל"ב א' איתא, המוכר לחבירו במדה במשקל או במנין וטעה בכל שהוא חוזר לעולם שאין אונאה אלא בדמים אבל בחשבון חוזר, ובלשון הגמ' גיטין י"ד ע"א "כל קנין בטעות חוזר", וברמב"ם ה' מכירה רפט"ו, טעה בכל שהוא חוזר לעולם.

נח. יהלך זר – ולא – פיר, "ולא", ואם אין זר, פיר" תהלל את עצמך.

בתשובת הרשב"א הראשונות סי' פ"ד, וכן בכפתור ופרח פמ"ד, הביאו מאמר חז"ל שלא נמצא, אמרו לי' לרב פפא, מה שמך, אמר להו, רב פפא, א"ל והא כתיב (משלי כ"ז ב') יהלך זר ולא פיר, אמר, אם אין זר – פיר. וד"ז מובא במהרש"א נדרים ס"ב, מדעת עצמו. ומקורו בזוה"ק בלק קצ"ג שכ' והא כתיב יהלך זר ולא פיר, ואם לא זר, פיר. ועיי"ש דהיינו אם הוא במקום שאין מכירים, יפתח פיו בתורה, ואז "פומא הודע לבני נשא מן הוא". ובמדרש תהלים קי"ח איתא אין נאה לאדם שיאמר שהוא טוב על עצמו, אלא אם אחרים מעידין עליו.

נט. ישועת ה' כהרף עין – תשועת ה' כהרף עין.

אין זה פסוק. מובא בסדר היום לליל הסדר, מדרש לקח טוב על מג"א אות יז, ובסידור <http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

לרס"ג עמוד נ"ה כתב, וכהרף עין תושיע את כולם. ונזכר בפיוט לשפתי רננות בסופו בלשון עזר יביא א-ל מאין לראות עוזך בבית היין, ואם רב עוונתי כמעשה קין, ישועת ה' כהרף עין. והמאמר "תשועת ה' כהרף עין" מובא במד"ש אבות פ"ה מ"ד, צוואת יש נוחלין אות י"א. מאור עינים סוף פ' נשא ובפ' האזינו ד"ה למען ידעו – דהיינו תשועת השכינה. ובספורנו מקץ מ"א כ' תשועת ה' נעשית כמו רגע.

ולהעיר לפלא, כי הרף עין היינו "א אויגן בליק" והחוקרים עמדו למנין אשר האדם עושה בעיניו ח"י בליקן בכל רגע, ויש ששים רגעים לשעה, ונמצא בסך הכל ח"י פעמים ששים עולים לתת"פ חלקים, ועל כן חלקו חכז"ל תת"פ לשעה, ואף גם כ' בראשית חכמה (שער היראה פ"י אות כ"ד) שבשעה אחת האדם מנשים אלף ושמונים נשימות, ונמצא שהראי' והנשימה באים כאחד, וכמו שאמר רבי יוסי בברכות ב' ע"ב, בהשמ"ש כהרף עין זה נכנס וזה יוצא, וכן בוא יבוא הישועה מה' כהרף עין. וזהו כמ"ש ילקוט שמעוני ריש פ' נצבים, כך הרשעים אובדין מן העולם כהרף עין, ונושע תשועת עולמים. ומרן רביה"ק זי"ע בדברי יואל פ' צו (דף קכג) פירוש ע"ז המאמר, ישועת ה' תלוי כהרף עין, עיישה"ט ודפח"ח.

<http://www.otzar.org>

ס. כבדהו וחשדהו.

מאמר העולם, וכעין זה במס' דרך ארץ סוף פ"ה, ובמס' כלה רבתי פ"ט, לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים, והוי מכבדם כר"ג, וע"ז יש מי שאמר הכוונה כרבי גמליאל, או כריש גלותא.

סא. כביכול

לשון הזה מובא כמ"פ בש"ס ובמדרשים, ורש"י רגיל לפרש, נאמר בהקב"ה כבאדם שיכול להאמר כן. ובפחד יצחק, ערך כביכול, כתב, שהוא נוטריקון, כ"י ב'אדם יאמר כן ו'לא ל'אלו-ה'. ולהעיר שבספרי ספרד נרשם כ"ב יכו"ל בשני תיבות.

סב. כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה.

לשון הרמב"ם פ"ב ה"ג מה' דיעות, בשם אמרו חכמים הראשונים. וכ"כ בפ"ה מ' אבות פ"ב ה"י, ומצאו את הפתגם במדרש "לעולם" פט"ו, לעולם ישתדל אדם לפרוש מן החימה ומן הכעס, שכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, וגם בזה"ק בראשית כ"ז ע"ב כתוב מפורש, והא אוקמוה כל הכועס כאילו עובד ע"ז. וכן בזה"ק בדרש, במדרש הנעלם פ' נח, גם זה המאמר מובא במהרש"א שבת ל' ע"ב ד"ה שכוועס הקב"ה, וכעין זה בגמ' שבת ק"ה ע"ב, המקרע בגדיו בחמתו – יהא בעיניך כעובד עבו"ז, וכע"ז בירושלמי שקלים פ"ב ה"ה, עיי"ש בתקלין חדתי.

סג. כל המקדים שלום לחבירו מאריכין לו ימיו ושנותיו.

לשון זה מובא בישועת יעקב יו"ד סי' קמ"ח, וכעין זה במדרש תנחומא סו"פ יתרו, המטיל שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו עאכ"ו שיאריכו ימיו ושנותיו. ובגמ' יבמות ק"ט ע"א, בהבאת שלום – אר"א כתיב הכא בקש שלום ורדפהו, וכתוב התם רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד.

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה